

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա. Ի. Ե. Տ. Ա. Բ. Ե. Բ.

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն. Բ., Բ. Ա. Բ. Ո. Յ. Ա. Կ. Ա. Ն. Բ. Ե. Ի. Բ. Ա. Ն. Ա. Ս. Ի. Բ. Ա. Կ. Ա. Ն. Բ.

Ե. Բ. Բ. Ո. Ղ. Ա. Կ. Ա. Ն. Գ. Բ. Ո. Յ. Ե. Ի. Յ. Օ. Գ. Բ. Ո. Ի. Ա. Ն. Ո. Յ. Բ. Ա. Բ. Գ. Մ. Ա. Ն. Ո. Ի. Թ. Ե. Ա. Ն. Բ. Վ. Բ. Ս. Յ.

Լուսամասիրութեան ոգւոյն մեր ազգին մէջ նոր արթնցած ժամանակները՝ յիրաւի մեծ բարեազգութիւն պէտք է համարիլ որ եւրոպական զանազան լեզուներով շարագրուած ամէն տեսակ օգտակար գրքեր ունիմք մեր գիւմարը։ Աստուածաբանական եւ փիլիսոփայական գրքերէն մինչեւ այբբենարաններ՝ այնչափ շատցած են աշխարհիս երեսը դադարէն, անգղիարէն, իտալերէն, գերմաներէն, ռուսերէն, եւ այլն, որ թարգմանելու զողովն դուցէ աւելի դժուարութիւն է առնոցմէ լաւերն ու լաւագոյններն ընտրելը՝

քան թէ ընտրածները թարգմանելը. բաւական է որ թարգմանիչը այն լեզուաց մէկը, եւ հայերէն՝ դոնէ աշխարհաբառ՝ լաւ գիտնայ։

Ասոր փորձն անտարակոյս բրած են այն անձինքն որ կտեսնեն մէկ կողմանէ եւրոպացի ազգաց ընդհանուր գրականութեան ծովանման հարստութիւնը, եւ միւս կողմանէ մերինին խեղճ աղքատութիւնը, չքաւորութիւնը, — եւ գովելի եռանդով մը կլառուին այս կամ այն գիրքը եւ գրքոյկը եւ յօգուածը թարգմանելու։

Նորա պէտք է լաւ հասկընան նաեւ այս խնդիրը թէ արդեօք ընդհանրապէս ո՞ր եւրոպական գրքերը պէտք է ամբողջ եւ ճիշդ

Թարգմանել մեր լեզուով, եւ որոնք կարելի կամ պատշաճ է Թարգմանաբար քաղել, եւ մեր ազգին ախորժակին եւ կարօտութեանցը յարմարցընել:

Կան ազգիս մէջ այնպիսի անձինք, եւս եւ ուսումնասէր կամ ուսումնական անուանեալք, որ աւելի քաջ լինելով իխօսել եւ իվարդապետել՝ քան թէ յաշխատիլ եւ իգըրել, անգաղար կաղաղակեն՝ թէ Թարգմանութիւն, Թարգմանութիւն պէտք է ընել օտար լեզուներէ, եւ անով մեր գրականութիւնը հարստացընել: Գովելի բան է անշուշտ սոցա եռանդը եւ ազգասիրութիւնը, բայց պէտք է մոռնան քանի մը դիտելու բաներ:

Օրագիր եւ լրագիր կարդացող անձինք եւս կտեսնեն որ եւրոպական յօդուածներուն ճիշդ եւ բառական հայերէն Թարգմանութիւնը կամ անխմանալի է շատ ընթերցողաց եւ կամ անախորժ. եւ որչափ եւս ռամկօրէն գրուած համարունն այնպիսի յօդուածները, սակայն երբոր ոճը անբնական եւ դարձուածքները անհարազատ լինին, հայ ականջին համար տանջանք ու չարչարանք են, եւ այն եւս՝ եթէ հասկըցուն: Այնչափ յայտնի է այս ճշմարտութիւնը՝ որ պէսպէս օրինակներով հաստատելը աւելորդ կհամարիմք. այսքանս միայն ըսեմք որ պարզ գրառ լեզուով գրուած շարագրութիւնները շատ անգամ աւելի դիւրաւ պէտք է հասկըցուն՝ քան թէ այնպիսի փռանկախօս Թարգմանութիւնները:

Այնպիսի Թարգմանութեանց հեղինակներէն ոմանք կջանան արդարացընել իրենց աշխատանքին այս մեծ պակասութիւնը՝ ըսելով թէ ինչ ընեմք, մեր լեզուն աղքատ ու չբանեցուած լեզու է, եւրոպական լեզուներուն հարստութիւնն ու փափկութիւնը չունի. ուստի հարկ է որ մեր չունեցած բառերը փոխ առնումք յեւրոպացւոց, եւ կամ մեր ինախնեաց ժառանգած լեզուին բառերուն եւ ոճերուն այնպիսի նշանակութիւններ տամք՝ որ անոնք ոչ երբէք ունեցեր են: Սոցա ըսկըզընքը եւ բռնած ճանապարհը նման չէ արդեօք անոնց ըրածին որ մեր գրականութեան հինգերորդ դարուն մէջ անգամ Յունաց իմաստասէրներուն գրքերը հայերէն

Թարգմանելու ժամանակ՝ յունահայ ըսուելու լեզու մը հնարեցին. այնպիսի լեզու մը զոր լաւ յունարէն չգիտցողը մինչեւ ցայժմ եւս չկրնար հասկընալ⁽¹⁾, թէպէտ եւ չափաւորապէս հասկընայ եզնիկն ու եղիշէն, եւ մինչեւ նարեկացւոյն շատ աղօթքները: — Նման չէ արդեօք նաեւ այն մոլորամիտ լատինասիրաց ըրածին, որ ասկից երկու հարիւր տարի մը առաջ լատին լեզուէն հայերէն Թարգմանութիւններ ընելու առեն՝ նոյն ճանապարհը բռնեցին, եւ լատինահայ լեզուն հնարեցին. այնպիսի նոր ու բարբարոսական լեզու մը որ եթէ այժմ աշխարհք գան՝ գուցէ իրենք եւս չհասկընան⁽²⁾:

(1) Օրինակի համար, քանի հոգի կայ հասկըցող Պորփիրի ներածութեան այս կտորը, որ դիւրեմացներէն մէկը կհամարուի. « Եւ քանզի սկիզբն իմն է աշպիսի սեռս ընդ սովացն, եւ բոսի եւ գրագմութիւն պարունակել զամենայն ընդ սովացն: Արդ եռակի սեռոյր ասացելոյր՝ յազգս երրորդին առ իմաստասերս է բան. զոր եւ ենթազրելովք բացատուեցին, սեռ զոյ ասելով զքստ բազմացն, եւ տարբերեցելոցն տեսակաւ ի ներում զինչէն ստորոգեալ. . . եւ է սեռ, որզոն՝ կենդանին, եւ տեսակ՝ հիկեն՝ մարդ, եւ տարբերութիւն՝ որպակ՝ բանական. եւ յատուկ՝ հիբար՝ ծիծաղական, եւ պատահ՝ որզոն՝ սպիտակն, սեռան, նստելն: Արդ զմիոյր միայնոյր ստորոգեցելոյրն տարբեր են սեռքն « Եւ այլն:

(2) Օրինակի համար, կարելի է հայերէն անուանել « Ջերօնիմոսի առաջարանութիւն սաղաւարտեալ « ըսուած անճոռնի բարգմանութեան այս հատուածը, որ այնպիսի լատինահայ բարգմանութեանց իբր քե մաքրութենէն մէկը կրնայ համարուիլ. « Թէպէտ ոչ երբեք գէոօթն եւ զկիւնօթն ի մէջ հաջիօգրափիցն գրոտեն, եւ զգիրս զայսոսիկ ներ իւրում համարում կարծեն շարաբուեալ. . . եւ (զի յաղագս իմ խօսիմ նարդեանս) ոչ եւս սրբազոյն եմ այսոս ներքինեալ, որ այնքան սիրող օրինի եւ աստուածայնոյ զիտութեան եղեւ՝ մինչ զի ի կառին եւս ընթեռնոյր զգիրս նուիրեալ: Բայց սակայն երբ զգիրս իձեռն առնոյր, եւ գրանս Տեառն խոկմամբ յղանայր, լեզուաւ կամենայր, շրբամբք հնչեր, տգիտանայր զայն՝ զոր ներզրոց տգիտանալով պատուիր. . . առաւել ներ աղբեր, անապականում եկեղեցւոյ, քան ներ ոսկեզօծում տաճարոջ ժողովարանի վերագտանէ « Եւ այլն:

Սոցա նման աղճատ բարգմանութեանց եւ շարադրութեանց որ մէկն օրինակ բերեմք այս տեղ՝ մեր լեզուին այժմու անիշխանութեան գրուածքներէն. զաղղիանայ կուզես, իտալանայ, գերմանանայ, ռուսանայ, տանկանայ. . . — Մեղք ՀԱՅ բառին որ այս եղջերուաքող գրուածոց անուանց վրայ դնելու հարկադրուել եմք:

Այսպիսի համարձակութեան (ուրիշ բան չբռնա՞ք) սիրտ ընող թարգմանիչները ոչ միայն չեն ամբհնար իրենց գործողութեանը վրայ, այլ եւ կուզեն պատ իպատ խօսքերով արդարացնել, ըսելով թէ մեր լեզուին կոչ-սուրիւնը ուրիշ կերպով կարելի չէ փափկացը-նել ու բարակցընել, բայց եթէ յունական, լատինական, գաղղիական, գերմանական, ռուսական կամ տաճկական խելապատակի մէջ ձուլելով, եւ այնպիսի խառնուրդ կամ հրէշ մը դուրս բերելով որ մեր երանելի նախնեաց անգամ անխմանալի լինի, փոյթ չէ, միայն թէ եւրոպական գլխարկով՝ կոշիկով կոտորուել մը ունենայ. զոր օրինակ, հազարէն մէկն առնելով, այս յօդուածը. «Անիշ-«խանութիւնը մի անկարգութիւն է տէրու-«թեան մի մէջ, որ կիսայանայ յայսմ որ ոչ «ոք ունի բաւական հեղինակութիւն կառավա-«րելու եւ օրէնքին ակնածութեան զգացմանը ե-«րաշխաւորելու. եւ հետեւաբար ժողովուրդը «այնպիսի ընթացք մը կբռնէ որ իւր հաճոյի-«ցը աւելի ձեռնառու է՝ քան թէ իւր պար-«ստոտութեանը համաձայն» եւ այլն: Դիտմամբ նօսրեցինք այս անձոնի թարգմանութեան քանի մը օտարախորթ բառերը՝ որ բուն մեր նախնեաց հայերենին մէջ բոլորովին ուրիշ նշանակութիւններ ունին. բայց թող ամբողջ յօդուածը կարդացողն ըսէ թէ հայերէն է այդ թէ ուրիշ լեզու: Բայց աշխարհաբառ է եղեր. ինչ օգուտ աշխարհաբառ լինելէն՝ երբ Հայու մը համար հասկըցուելու բան չէ. եւ արդեօք անկից աւելի դիւրիմաց չէ նոյն հատուածին այս կամ այսպիսի գրաբառ թարգմանութիւնը. «Անիշ-«խանութիւնն է անկարգութիւն ինչ, որով «ոչ ոք ունի իգործս աշխարհին այնչափ իշ-«խանութիւն՝ զի կարող լինիցի պահանջել «զպահպանութիւն օրինաց. ուստի եւ ժողո-«վուրդն վարի ըստ հաճոյս անձին իւրոյ, եւ «ոչ ըստ պարտուցն» եւ այլն:

Բայց մեր միտքը այս անգամ ոչ այնչափ թարգմանութեանց ոճոյն վրայ խօսիլ է, որչափ՝ թարգմանութեան համար եւրոպական լեզուներէն ընտրելու գրքերուն վրայ: Իհարկէ նախ բոլորովին դուրս ձգուելու կհամարիմք այն ամենայն գրուածներն որ արդէն եւրոպացուց ամէն վիճակի իմաստուն-

ներուն գատապարտութեանը տակ ընկած են՝ իբրեւ անբարոյական եւ աշխարհաւեր ու վրնասակար գրուածքներ: Յետոյ երկու մեծ կարգ կարելի է բաժնել ընդհանրապէս ամէն տեսակ պիտանի գրքերը. մէկը երեւելի մատենագրաց գրուածքներ, եւ միւսը հասարակ կենցաղօգուտ շարագրութիւններ, թէ ուսումնական, թէ բարոյական եւ թէ լրագրական: Առաջինները պէտք է որ լաւ ընտրուին եւ ըստ կարի ճշգրութեամբ թարգմանուին. իսկ միւսներէն անպատճառ հարկ է մեր ազգին պիտոյիցը աւելի օգտակարներն ընտրել, եւ թարգմանելու տտեն չափազանց չկապուիլ նաեւ անոնց ամէն մէկ խօսքերուն ու դարձուածքներուն, եւս եւ ամէն իմաստներուն: Խիստ շատ գրուածքներ կան եւրոպական լեզուաց մէջ որ ոչ միայն եւրոպացուց յարմար ու ախորժելի են, հապանաեւ փոքր իշատէ եւրոպական լեզու մը գիտցողին շատ պատուական եւ անոյշ կերելին. բայց երբոր ձեռք զարնես հայերէն թարգմանելու, իսկոյն կտեսնես որ կամ տղայական, կամ իմաստական, կամ շաղկրատական եւ կամ գէթ անխմանալի գրուածք մը կդառնայ:

Երեւելի եւ աշխարհաբարոգ մատենագրաց գրքերէն սրն ալ ընտրես թարգմանելու, իրաւունք ունիս, եւ լաւ բան կընես. բաւական է որ օգտակար ձանչնաս զայն այժմու կամ ապագայ ազգայնոց. եւ ոչ ոք կարող է իրաւամբ մեղադրել քեզի թէ ինչո՞ւ Միւտոնը կամ Տելեմաքը կթարգմանես (նաեւ կրկին եւ երեքիկին թարգմանութեամբ) եւ ոչ Լքսաթը կամ Քապանիսը, ինչո՞ւ Հոմերոսը եւ ոչ Տերենտիոսը, ինչո՞ւ Տակիտոսը եւ ոչ Վոլթէռը, ինչո՞ւ Քլոփշթոքը եւ ոչ Քանթը, ինչո՞ւ Ռօլէնը եւ ոչ Քարամզինը, եւ այլն: Թերեւս օր կուգայ որ միւսերն ալ թարգմանողներ գանուին:

Բայց այն գրքերն որ կտեսնես օտար լեզուով մը՝ տղայոց կրթութեանը համար, կամ ռամկաց համար գրուած, առաջ պէտք է նայիս թէ յիշաւի պիտանի բաներ են թէ անպէտ խելերանք, եւ յետոյ ձեռք զարնես կամ չզարնես թարգմանելու: Այն բաւական չէ. պէտք է նայիս որ այգպիսի գրուածոց ալ ամէն իմաստներուն եւ խօսքերուն

ճառայարար չկապուիս՝ եթէ չես ուզեր
 թարգմանութիւնդ ձանձրալի եւ տաղտկալի
 ընել քու ընթերցողացդ: Այս կանոնին խո-
 չական գործադրութիւնը սրբան եւ դժուար
 երեւի, հարկաւորութիւնը պէտք է ստիպէ
 զքեզ այս դժուարութեան յաղթելու՝ յո-
 գուտ ազգին եւ իպիսանութիւն նոյն իսկ
 թարգմանութեան:

Բազմամեայ փորձը յայտնապէս ցուցու-
 ցած է մեզի, ինչպէս նաեւ բազմաց, որ շատ
 աւելի դիւրին է հին կամ նոր մատենադրի
 մը մէկ գրուածքը առնուլ ճշգրտութեամբ

թարգմանել, քան թէ նոր կենցաղօգուտ՝
 ուսումնական, բարոյական, վիպասանական
 գրուածք մը, եւս եւ լրագրական յոգուած
 մը առնուլ՝ թարգմանարար յօրինել եւ մեր
 ազգին կարօտութեանն ու հասկըցողութեանը
 յարմարեցնել, եւ ահա այս դժուարութիւնը
 յանձն առնողը՝ ըստ մեր կարծեաց՝ աւելի
 մեծ ծառայութիւն եւ օգուտ կընէ ազգին,
 գէթ առ այժմ, քան թէ բազմահատոր կամ
 մեծահատոր գրքերը ճիշդ թարգմանելով,
 եւ կամ օրագրաց մէջ անոնցմէ երկար եր-
 կար յօդուածներ հրատարակելով:

Ա Ռ Ա Կ

ԳԱՅԼ ԵՒ ԱՂՈՒՅՍ.

Առիւծին մէկը ամառուան տաքուն

Թաւ թուրիւրուն քով կէս արթուն կէս քուն.

Երկընցեր պառկեր

Անհոգ կեցած էր.

Գայլ մը կատաղի քովն հասաւ յանկարծ,

Անթութենէն աչքը մութ կոխած,

Գաւազն առիւծին տեսաւ չքաւեսաւ՝

Զարկաւ ակուններն՝ ուժով մը խածաւ:

Առիւծը ցատքեց տեղէն սաստկապէս,

Վաղեց լեռնէն վեր կայծակի մը պէս.

Գայլը դաւակէն աղապով կախուած

Քաշ պատառ կերթար՝ աչքը դուրս ընկած,

Անդիւն ազուէսն ելաւ դիմացնին,

«Ու՞ր բարով, աղբար» հարցուց գայլուկին.

— Թող տուր բարեկամ, գայլն անոր ըսաւ.

Այս ինչ փորձանք էր որ գըլխուս եկաւ.

Բաղդաւոր մէկուն կըռնրկին կըպանք,

Նայիմք վերջապէս ո՛ւր պիտի երթանք»: